

A MAGYARCSANÁDI KŐKERESZT

TROGMAYER OTTÓ

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

Magyarcsanád és Kövegy között, a régi térképeken Dáli Ugarnak nevezett határreszen, az egykori Belezi ér partján monolit kőkereszt áll embermagasságnyira kiemelkedve a földből. A kőkeresztől néhány száz méterre a felszínen szórványosan középkori kerámiatöredéket találhatunk. A néphit a keresztet Kun László sírjának tartja. Már a múlt századbeli leírások megemlékeznek a szokatlan vagy legalább is ezen a területen szokatlan kőemlékről.¹

1974-ben kisebb hitelesítő ásatást végeztünk, elsősorban azért, hogy pontosan meghatározzuk a kőkereszt méreteit.² Megfigyeléseink szerint a kőtömb eredeti magassága 290 cm, ebből 120 cm van a mai felszín alatt. Eredetileg valószínűleg 100 cm-re volt a földre mélyítve, alsórése ugyanis keskenyebb és laposabb. A kereszt karjának fesztávolsága 95 cm. A kereszt környékét rablóásatásokkal annyira feldúlták, hogy nem lehetett megállapítani, hogy volt e mellette sírgödör. A környéken lakók elmondása szerint a földterület egykori tulajdonosa kiemeltette a kőemléket, hogy ne zavarja a szántásban, majd miután a katonai térképeken jelölt vonatkozási pont volt, a csendőrség parancsára visszahelyezte. Ma már nem tudjuk megállapítani, hogy a visszahelyezés esetleg több méteres eltéréssel történhetett-e.

A kőkereszt anyagának meghatározását dr. Ravasz Csaba végezte el, az alábbiakban az ő véleményét adjuk közre.³

„A kőzet jellegzetes palás, gyúrt szerkezetű, tömött, kemény; a mállás hatására sötét barnásszürke, finomlemezes, pikkelyes, aránylag könnyen elváló és sárgásfehér, halványpiros színű, equigranuláris szövetű, kemény csillogó, egyenetlen törésű erekre, csomókra kipreparálódott részekre osztható, azaz, jellegzetes szerkezetű gneisz, mely fő ásványos elegyrészei: földpát, kvarc, biotit és muszkovit... A kereszt kőzetanyagának eredeti származási helyére vonatkozóan semmi közelebbi adatot nem tudok adni, mivel egy igen típusos kifejlődésű kvarc—földpát—csillám gneisz kifejlődéssel van dolgunk. Ez a Déli-Kárpátok övezetében igen elterjedt kőzetfajta, az ott található metamorf sorozaton belül. Hasonlóképpen több előfordulása ismert a Svájci-Alpok területéről is.”

Nehezen képzelhetjük el, hogy a redkívvül súlyos kőtömböt a Svájci-Alpokból hozták volna a Dél-Alföldre, inkább valószínű, hogy akár kőtömbként, akár kifarragva a Maroson, illetve a Belezi ér víziútján Erdélyből szállították mai helyére. A zömök, rövid karú, máltai keresztre emlékeztető forma semmiképpen sem illik barokk-

¹ *Borovszky S.*, Csanád vármegye története 1715-ig. II. Bp, 1897. 611.

² Az ásatáson részt vett Kőhegyi Mihály és Hegedűs Katalin.

³ Ravasz Csaba pontos meghatározásáért ezúton is köszönetet mondunk.

A magyarcsanádi kereszt

kori keresztjeink sorába, ugyanakkor kétségesnek tűnt annak valószínűsége is, hogy a török uralom idején mód lett volna a több tonna súlyú kőtárgy ideszállítására. Hasonló típusú kereszteteket igen nagy számban ismerünk Közép-Európából.⁴ Szászországban mintegy 350, Thüringiában 200, Csehországban ugyancsak mintegy 500 ilyen köemléket tartanak nyilván. Anyaguk csaknem mindig helyi eredetű és mindig egyetlen darabból készültek. A formák igen nagy változatosságot mutatnak, és felületük csaknem sosincs díszítve. Az ottani bőséges szakirodalom adatai szerint ezek a kőkeresztek általánosan a XIII.-tól a XVI. századig terjedő időszakban, a XVI. század után azonban gyakorlatilag már nem számíthatunk ilyen köemlékek felállításával. Funkciójuk igen széles körű volt: Határjelek, törvényhelyek, emlékkeresztek (baleset, gyilkosság, szerencsés megmenekülés) vagy bűnbánati kereszték. A legtöbb esetben mindenféle évszám, jel vagy felirat nélküliek.⁵ Ezek az adatok kezdetben arra ösztönöztek bennünket, hogy a keresztet a XVI. elejére datáljuk és talán kapcsolatba hozzuk a közelben lejátszódott nagylaki csatát követő véres eseményekkel, a csanádi püspök és Telekdy kincstartó kegyetlen meggyilkolásával. Az utóbbi évek Szeged környéki éremleletei azonban arra figyelmeztettek, hogy a XVI. század során egészen az 1596 évi hadjáratig még tovább éltek, sőt meglehetősen jó körülmények között, az alföldi falvak közösségei, hiszen módjukban állott nagy mennyiségű ezüstpénz teaurálni. A pénzek részletes vizsgálata széles körű kereskedelmi tevékenységre utal.⁶ Nem szükséges tehát kizárnunk azt a lehetőséget, hogy a kérdéses kőkeresztet a mohácsi csatát követő évtizedekben szállíthatták mai helyére. Két másik támpont, úgy tűnik, pontosíthatja köemlékünk kormeghatározását.

A makói múzeum őriz egy középkori sírkövet, melyen a felirat feletti relief keresztje emlékeztet a magyarcsanádi tárgy máltai kereszt formájára.⁷ A síremlék 1917 tavaszán került elő Makón, a Mészáros féle téglagyár földkitermelő munkásai az arad—csanádi vasútállomás közelében levő agyaggödrök egyikében találták. A munkások elbeszélése szerint a kőlap közelében sok emberi csont feküdt. Kovács Gyula mérnök, a sírkő közreadója szerint a XVI. század végén elpusztult Szentlőrinc falu temetőjéhez tartozott. A kő felirata: „HIC IACENT OSAE IOHANI FILII FRANCISCI ADERVENTA UI OBIIT A DNI 1544... NEC.” Varjú Elemér szerint az évszám nem 1544, hanem 1644. A kőtárgy vizsgálata során nem sikerült egyértelműen eldöntenünk, melyik évszám fogadható el teljes biztonsággal, valószínűbbnek tartható, hogy az utóbbi vélemény helyes. Szentlőrinc faluról viszonylag kevés adatunk van, de tudjuk, hogy 1560-ban tizedet fizettek a csanádi székeskapitáni prépostnak. 1561-ben a falu Telekdy kezéből visszaszállt a koronára. Egy 1650-ben kelt jelentés szerint a faluban élő katolikusok jelentős száma ellenére nincs plébános a faluban. Az 1647-es összeírás szerint, mely a csanádi püspök falvait lakott és pusztafalvakra osztja, Szentlőrinc a lakott csoportban van. Adófizetés kapcsán említi 1654—55-ben is. 1686-ban a török elpusztítja, nem is épül többé újjá, hanem Makóhoz tartozik. 1700-ban már mint a Makó városhoz tartozó pusztát említi.⁸ Ezen adatok alapján tehát feltételezhető, hogy a Szentlőrinci sírkő a XVII. század közepén is készülhetett.

⁴ Harald Quietzsch részletes tájékoztatásáért ez alkalommal is köszönetet mondunk.

⁵ Vö. *Kuhfahl, G.* A Die alten Steinkreuze in Sachsen. Dresden, 1928. *Mogk, E.*, Der Ursprung der mittelalterlichen Sückkreuze. Forschungen und Fortschritte 5. 1929. 51. *Kunze, W.*, Von Steinkreuzen in Feld und Wald. Germanien, 1935, 291. *Saal, W.*, Verzeichnis der Steinkreuze des Landes Sachsen-Anhalt. Jschr. Halle 36. 1952. 149.

⁶ *Kőhegyi M.—Nagy A.*, XVI. századi éremlelet Tápé—Malajdokról. MFMÉ 1976—77/1, 135.

⁷ *Kovács Gy.*, Makó város építészete a XVIII-ik század közepétől a XIX-ik század közepéig. Csanádvármegye könyvtár 17-es szám, Makó 1929. 32. (50. kép).

⁸ *Borovszky* i. m. 562-től.

1975 őszén útépités közben a magyarcsanádi kereszthez meglehetősen közel végzett földmunkák során sírokra bukkantak. A leletmentő ásatás zömmel melléklet nélküli csontvázakat hozott napvilágra, néhány sírból azonban kisméretű huzalból készített franciakapocs került elő, melyek alapján úgy tűnik, hogy a temető e részét a XVI. századra korhatározhatjuk.⁹ Valószínűnek tartjuk, hogy a bemutatott magyarcsanádi kőkereszt ehhez a temetőhöz tartozott, — a falu nevét egyelőre nem sikerült azonosítani. A Szentlőrinci feliratos kőemlék alapján feltételezhetjük, hogy a tárgyalt kőkeresztet a XVI. vagy esetleg aXVII. században állíthatták.

E ritka kőemlék védetté nyilvánítását és a helyszínen való megőrzését feltétlenül szükségesnek tartjuk. Tudomásunk szerint az egyetlen ilyen jellegű magyarországi kőemlékre bukkantunk.

A szentlőrinci sírkő, kereszttel és felirattal.

⁹ A leletmentő ásatást Matuz Edit vezette.

DAS STEINKREUZ VON MAGYARCSANÁD

von

Otto Trogmayer

Es steht in der Gemarkung der Gemeinde Magyarcsanád am Ufer des sog. Belezi Bächleins ein vereinsamtes Steinkreuz. Die volle Höhe des monolithi Kreuzes beträgt 290 cm. Das Material des Objektes mit rauher Oberfläche ist Gneis, vermutlich von einem Fundort in den südlichen Karpaten. Demnach wurde das mehrere Tonnen schwere Steinkreuz mutmaßlich auf dem Wasserwege von Siebenbürgen aus in die Tiefebene gefrachtet. Wir haben das Zeitalter des alleinstehenden Denkmals auf vermitteltem Wege auf die 16—17. Jahrhunderte gesetzt. Auf diese Weise haben wir wiederholt ein indirektes Indiz des Wirtschaftslebens in der Türkenzeit gewonnen.